Adrian Ioniţă, SPAŢIUL DINTRE CARPAŢII MERIDIONALI ŞI DUNĂREA INFERIOARĂ ÎN SECOLELE XI-XIII

Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, 228 p.+56 pl., ISBN 973-27-1215-5

Monografia de faţă, apărută recent la prestigioasa Editură a Academiei Române, reprezintă o variantă completată a tezei de doctorat a istoricului şi arheologului Adrian Ioniţă, elaborată şi susţinută în 2001, la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române sub îndrumarea prof. dr. Şerban Papacostea.

Ca structură, lucrarea constă din şapte capitole, la care se adaugă catalogul descoperirilor arheologice şi numismatice, lista prescurtărilor bibliografice şi de instituţii, rezumatul în limba engleză şi un bogat material ilustrativ ce cuprinde 56 de planşe (desene, hărţi, fotografii, diagramă).

În *Prefaţă*, renumitul savant medievist Şerban Papacostea argumentează necesitatea publicării acestei sinteze prin faptul că „cercetările speciale asupra acestui răstimp, unele foarte valoroase, nu au lipsit, dar rezultatele lor sunt acum pentru prima oară integrate într-o viziune de ansamblu în lucrarea de faţă".

În *Introducere,* Adrian Ioniţă prezintă principalele scopuri şi obiective urmărite în lucrare, printre care remarcăm: analiza raţiunilor şi căilor prin care şi-au promovat aici interesele Imperiul Bizantin, Ţaratul Bulgar, Regatul Maghiar şi ultimii migratori turanici urmaţi de mongoli; felul în care evenimentele politico-militare ale vremii se reflectă în viaţa materială din această regiune; corelarea materialului arheologic cu izvoarele scrise. Spaţiul cercetat este cuprins, convenţional, între culoarul Timiş-Cerna la vest; cursurile râurilor Milcov-Putna-Siret la est; Dunăre la sud şi Carpaţii Meridionali la nord. Limitele cronologice, din punct de vedere istoric, sunt încadrate de autor între două evenimente de rezonanţă: revenirea autorităţii Imperiului Bizantin la Dunărea de Jos în anul 971 şi apariţia primului stat medieval românesc la începutul secolului al XIV-lea. Din punct de vedere arheologic, perioada este cuprinsă între orizontul culturii Dridu şi orizontul secolului al XIV-lea, marcat de descoperirile de la Basarabi, Zimnicea, Coconi ş.a.

Capitolul I. *Izvoare, istoriografie şi istoricul cercetărilor arheologice* (p. 9-21). Primul subcapitol, intitulat *Izvoare,* cuprinde doar sursele documentare şi literare prezentate sumar, acelaşi caracter succint îl are şi subcapitolul *Istoriografie.* Cea de a treia subdiviziune, *Istoricul cercetărilor arheologice,* reprezintă un studiu bine închegat, împărţit în compartimente după categoriile de descoperiri arheologice: *descoperiri funerare, cercetări la monumente, descoperiri diverse* şi *cercetarea numismatică.* O atenţie deosebită este acordată analizei critice a rezultatelor investigaţiilor arheologice, modului de întocmire a unor rapoarte, planuri şi jurnale de săpătură, precum şi atitudinii mai puţin responsabile a unor cercetători. Adrian Ioniţă îşi exprimă nesiguranţa în privinţa datării materialului din câteva complexe şi combate unele idei, care în viziunea sa sunt eronate.

Capitolul II. *Evoluţia politică a zonei în contextul sud-est european* (p. 21-41). Prin analiza riguroasă a izvoarelor scrise, este prezentată într-o lumină clară situaţia politică, militară şi confesională în regiune. Autorul sesizează două perioade în desfăşurarea evenimentelor: prima, cuprinsă între secolele XI-XII reflectă evenimentele cauzate de dispariţia primului Ţarat Bulgar, care duc la transformarea acestui teritoriu în obiect de dispută între ultimii migratori şi Bizanţ. Secolul al XIII-lea reprezintă a doua perioadă, în care are loc schimbarea principalilor factori zonali, dar nu

şi a politicii acestora, miza fiind aceeaşi, controlul Dunării. Cum este şi firesc, în vâltoarea acestor evenimente sunt implicate şi primele formaţiuni politice româneşti.

Capitolul III. *Aşezări, biserici, fortificaţii* (p. 41-54; fig. 2). Pentru studiul *Aşezărilor,* cercetarea se confruntă cu numărul extrem de mic al descoperirilor de acest gen, în cele mai multe cazuri datele fiind sumare, iar planurile de săpătură lipsind. Contrar acestor impedimente, Adrian Ioniţă reuşeşte să facă o analiză a aşezărilor în general şi a locuinţelor, gropilor, şanţurilor în particular. Autorul descrie pe larg întreg materialul arheologic existent. Ca rezultat al cercetărilor acestor complexe, cercetătorul concluzionează că aşezările sunt doar de tip deschis, iar locuinţele sunt de două tipuri, de suprafaţă şi de tip bordei, având o singură încăpere care este de formă rectangulară. Instalaţiile de foc sunt reprezentate din vetre şi cuptoare; acestea din urmă sunt de două tipuri – aflate în interiorul locuinţei şi săpate într-unul din pereţi, – ambele fiind circulare. Pereţii locuinţelor erau construiţi din nuiele şi umplutură de lut, iar acoperişul fiind construit din materiale perisabile nu s-a păstrat.

În subcapitolul *Biserici* (fig. 12), autorul supune analizei şase edificii de cult aflate în patru dintre cele mai importante centre din secolul al XIII-lea, şi anume la Curtea de Argeş, Câmpulung, Cetăţeni şi Drobeta. În funcţie de sistemul arhitectonic, edificiile sunt împărţite în patru tipuri: *I. Biserică navă, II. Biserici cruce simplă, III. Biserici treflate* şi *IV. Biserici bazilicale*. Apelând la diverse izvoare, autorul încearcă să găsească analogii (în special la sud de Dunăre) şi să dateze aceste construcţii.

Studierea sistemului defensiv se face în subcapitolul intitulat *Fortificaţii* (fig. 13-16), unde sunt cercetate şase cetăţi aflate în prezent în localităţile Drobeta (trei), Grădeţ, Cetăţeni şi Giurgiu. Cetăţile sunt divizate în două categorii: *I. Cetăţi de pământ şi lemn*, incluzând doar cetatea de la Drobeta (Adrian Ioniţă înclină să creadă că aceasta ar fi prima fortificaţie ridicată de regalitatea maghiară la Severin şi sediul banului instalat acolo). *II. Cetăţi de piatră* sau piatră şi cărămidă, care au soluţii planimetrice distincte. Autorul subliniază că nici una din aceste şase cetăţi nu este menţionată documentar în perioada de care se ocupă, ci abia mult mai târziu în secolele următoare. Pe lângă analiza arheologică a obiectivelor este prezentat, în limita permisă de izvoare, rolul politic şi militaro-strategic al acestor aşezări fortificate în perioada istorică respectivă.

Capitolul IV. *Rituri şi ritualuri funerare* (p. 55-66). Din punct de vedere arheologic, autorul încadrează perioada de care se ocupă între orizontul necropolelor birituale şi cel al mormintelor voievodale. Descoperirile funerare sunt departajate în trei grupe mari: *I. Morminte de călăreţi*. Sunt analizate 21 de morminte semnalate în 16 localităţi. Conform unei cronologii mai largi, mormintele călăreţilor sunt datate în secolele XI-XII, atribuindu-le din punct de vedere etnic pecenegilor/cumanilor. Răspândirea geografică a acestora prevalează în aria de câmpie a Munteniei, punctul extrem vestic fiind situat la Vităneşti. Majoritatea mormintelor descrise sunt singulare şi au fost descoperite în tumulii ce au aparţinut unor comunităţi mai vechi. *II. Grupuri de morminte sau morminte singulare care probabil fac parte dintr-o necropolă*. Cuprinde un număr de şase complexe şi sunt evidenţiate de autor conform criteriului singular al mormintelor, diferit de cel al călăreţilor nomazi, precum şi de grupurile de până la zece morminte. Adrian Ioniţă argumentează acest procedeu prin faptul că o adâncire a cercetărilor arheologice într-unul din siturile date ar putea oricând schimba situaţia numerică a mormintelor, în acelaşi timp şi încadrarea. În subcapitolul *III, Necropole*, autorul supune analizei şase cimitire semnalate în cinci localităţi. Ca şi în cele două subcapitole anterioare, cercetătorul examinează succint mormintele, inventarul, ritul şi ritualul, ceea ce-i permite să conchidă că în Muntenia numărul descoperirilor funerare este mult mai mare decât în Oltenia, respectiv că grupurile turanice nu erau numeroase şi staţionarea lor într-un anumit punct era de scurtă durată. Din punct de vedere al ritului funerar, în secolele XI-XIII autorul constată o uniformitate, toate categoriile de morminte fiind de inhumaţie, spre deosebire de perioada anterioară caracterizată prin biritualism. Adrian Ioniţă reuşeşte să contureze două orizonturi funerare cu următoarele tipuri de ritual: 1. cu depunere de cal, caracteristic populaţiei turanice, datate cu secolele XI-XII, 2. fără depunere de cal, specifice pentru înmormântările creştine, care încep din secolul al XIII-lea. În privinţa atribuirii etnice, autorul consideră că la etapa actuală este foarte dificil de sesizat această departajare.

Capitolul V. *Analiza informaţiei arheologice* (p. 67-102). În primul subcapitol, *Ceramica* (fig.

4), autorul remarcă raritatea descoperirilor din această perioadă în comparaţie cu secolele anterioare. Prezentarea materialului a fost făcută ţinându-se seama de criteriile de execuţie şi nu de cantitatea sau de importanţa sitului de unde provine. Clasificarea ceramicii s-a efectuat după următoarele criterii: felul în care a fost modelată ceramica (aceasta se împarte în două grupe: ceramică executată la roata cu turaţie lentă şi cea lucrată la roata rapidă); prezenţa sau absenţa smalţului pe vase (ceramică smălţuită şi nesmălţuită); tipurile şi formele vaselor reprezintă cel de-al treilea criteriu de clasificare. În urma analizei materialului ceramic, s-a constatat că spre deosebire de perioada precedentă, în secolul al XIII-lea în producerea ceramicii se observă mari progrese prin apariţia noilor tipuri şi forme de vase, utilizarea roţii rapide şi a smalţului ş.a. Autorul consideră că în perioada cercetată are loc „mai degrabă o „revoluţie" decât o evoluţie" (p.79), acesta fiind şi motivul după care nu se poate sesiza legătura organică dintre ceramica din secolul al XIII-lea şi cea anterioară. În schimb, se observă o legătură evolutivă între ceramica din veacul al XIII-lea şi ceramica aparţinând orizontului statului medieval Ţara Românească. *Obiecte de podoabă*, constituie al doilea subcapitol. Pentru o analiză mai complexă podoabele sunt clasate în trei categorii: *a. podoabe ale capului* (cercei, diademe), *b. podoabe ale gâtului* (mărgele, pandantive, cruciuliţe) şi c. *podoabe ale mâinilor* (brăţări, inele). *În accesoriile vestimentare,* examinate în subcapitolul următor, Adrian Ioniţă încadrează două mari categorii, *bumbii* şi *cataramele,* ultimele fiind de mai multe tipuri (cu verigă simplă, dublă sau cu placă de fixare la curea). Pentru a analiza piesele de armament, autorul include în subcapitolul *Arme*, două categorii: *a. pentru lupta de aproape* (săbii, topoare) şi *b. arme pentru lupta la distanţă* (vârfuri de lance şi vârfuri de săgeată). În subcapitolul cinci sunt studiate *Piesele de armură şi harnaşament*, încadrate în trei mari categorii: *a. pintenii* (cu spin, cu rozetă), *b. zăbale* (monobare şi compuse), *c. scăriţe de şa* (ovoidale, circulare) şi *d. alte piese de armură şi harnaşament* (o psalie de os, plăcuţe din os de forme şi dimensiuni diferite, buterole). Cuţitele, amnarele şi o serie de alte unelte şi ustensile precum: gresiile, gripca, acele, străpungătoarele, briciul, un corn pentru ornarea ceramicii şi fusaiolele sunt analizate în subcapitolul *Unelte şi ustensile*. Ultima parte a capitolului este consacrată unor obiecte *Diverse* cu întrebuinţări diferite, care nu au putut fi încadrate în nici una din categoriile de mai sus, şi anume: un cazan de aramă, o patină de os, o cheie, o balama, o toartă de la căldare ş.a.

Capitolul VI. *Monede* (p. 103-109). Autorul studiază monedele emise în intervalul cronologic cuprins între sfârşitul secolului al X-lea şi începutul secolului XIV, descoperite în peste o sută de localităţi. Monedele provin din 20 de tezaure şi descoperiri izolate. După metalul din care au fost bătute monedele, autorul le împarte în: a. bronz şi billon, adică aliaje din metale nepreţioase şi b. argint, electrum şi aur (metale preţioase). Monedele cercetate provin din: Imperiul Bizantin, Imperiul de la Nicea, Trapezunt, Thesalonic, Epir, Imperiul Latin de Răsărit, Ţaratul Bulgar, Serbia, Ungaria, diverse formaţiuni politice din Italia, Austria şi Germania, Anglia, Franţa şi Hoarda de Aur. În perioada secolelor XI-XIII, în spaţiul viitoarei Ţări Româneşti, are loc doar pătrundere monetară şi nu se poate vorbi de o circulaţie monetară propriu-zisă. Autorul consideră o excepţie în acest sens centrul bizantin de la nordul Dunării – Drobeta, intrat sub stăpânirea Ţaratului Bulgar, iar apoi a Regatului Maghiar. Autorul susţine că la nivel monetar, din punctul de vedere al ariei de influenţă, teritoriul dintre Carpaţii Meridionali şi Dunărea de Jos constituie un adevărat apanaj bizantin.

Capitolul VII. *Concluzii istorico-arheologice* (p. 110-115). În acest ultim capitol sunt însumate principalele concluzii la care a ajuns autorul în urma amplelor investigaţii ale izvoarelor scrise şi ale celor nescrise, analizei minuţioase a materialului arheologic şi numismatic.

Catalogul descoperirilor arheologice şi numismatice încheie lucrarea cercetătorului Adrian Ioniţă, care constituie un mare aport în cercetarea arheologică din spaţiul atât de sărac în material pentru această perioadă. Catalogul cuprinde 134 de localităţi şi 7 regiuni sau judeţe în care condiţiile de descoperire nu sunt sigure. Numărul total de 141 reprezintă doar numărul localităţilor, nu şi al punctelor unde au fost făcute descoperirile; spre exemplu, la Bucureşti se cunosc nouă puncte, iar la Curtea de Argeş şi Dridu câte două. În catalog sunt expuse detaliat de către autor materialele arheologice, amplasarea geografică, condiţiile descoperirilor, datele bibliografice. O parte însemnată din material este inedit, ceea ce sporeşte şi mai mult valoarea ştiinţifică a monografiei cercetătorului bucureştean.

Încheiem prezentarea prin alăturarea noastră la aprecierile profesorului Şerban Papacostea, potrivit cărora lucrarea lui Adrian Ioniţă, datorată unui efort temeinic şi competent, reprezintă un succes cu care istoriografia românească se va mândri.

12.02.2007

Ion Ursu, Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM, Str. Mitropolitul Bănulescu-Bodoni 35, MD-2012 Chişinău, Republica Moldova, e-mail: ion_ursu11@yahoo.com

6.02.2007